

1778. GADĀ APSTIPRINĀTĀ RĒZEKNES ĢENERĀLPLĀNA KOPIJAS KĀ PILSĒTBŪVNICĪBAS VĒSTURES AVOTS

ANDRIS UŠKĀNS

Mg. sc. ing., Daugavpils Universitātes vēstures maģistra programmas students

E-pasts: info@rositten.lv

ANOTĀCIJA

1778. gadā tika apstiprināti plāni trim mūsdienu Latgales pilsētām – Daugavpilij, Ludzai un Rēzeknei. Oriģinālā Rēzeknes (Režicas) plāna atrašanās vieta nav zināma, taču pētniekiem ir pieejami plāni, kuri tapuši dažādos laikos un bez projekta satur arī aktuālās situācijas plānu. Pētījuma mērķis ir izpētīt pilsētas attīstības pirmā posma gaitu. Salīdzinot plānus, izdarīti secinājumi par aptuveno Rēzeknes pilsētas namu un ielu tīkla tapšanas gaitu 18./19. gs. mijā. Mūsdienās 1778. gada plānam aptuveni atbilst vecpilsētas centrālā iela un dažu no tās atejošo ielu sākumposmi, taču regulārais plānojums turpināts arī nākamajos pilsētas veidošanās posmos.

Atslēgvārdi: Rēzekne, pilsētas plāns, pilsētu vēsture, pilsētplānošana, Krievijas impērija, ortogonālais plāns.

IEVADS

Drīz pēc mūsdienu Latgales teritorijas pievienošanas Krievijas impērijai tās visām trim pilsētām – Rēzeknei (Režica), Ludzai (Ljucina) un Daugavpilij (Dinaburga) – ar imperatores Katrīnas II parakstu tika apstiprināti laikmetam atbilstoši regulārie plāni (PSZ 1830b, Nr. 14707, 596), kādus carienes valdīšanas laikā (1762–1796) ieguva vairāk nekā 400 pilsētu (Zolotareva 2010, 16). Rēzeknes plāna atrašanās vieta nav noskaidrota, taču pētnieku rīcībā ir dažādos laikos, aptuveni no 1780. līdz 1820. gadam, tapuši pilsētas plāni, kuri satur gan apstiprinātā plāna atspoguļojumu, gan vidē notikušās izmaiņas.

Šos plānus, gan bez norādes uz to atrašanās vietu, savos darbos un publikācijās izmantojuši speciālisti, kas saistīti ar arhitektūru un pilsētplānošanu (piem., Krastiņš u. c. 1998, 83–84), bet vienā npublicētā pētījumā (Zlaugotnis, Ķiece 1985, 1–5, 13) ir iekļauti vairāki plāna varianti. Tomēr historiogrāfijā pilsētas veidošanās atspoguļota reti un virspusīgi un plāns kalpo tikai ilustrācijai un analizēts netiek (Apinis 1931, 232; Brežgo 1939, 3; Nikonov 2000, 87). Uz to, ka pilsētu veidošanās vēsture biežāk interesē arhitektus un pilsētplānotājus nekā vēsturniekus, norāda arī arhitektes Zeinepa Čelika (*Zeynep Çelik*) un Diāna Favro (*Diane Favro*) (Celik, Favro 1988, 8).

Arhīvos ir saglabājies ievērojams skaits senāku gadsimtu pilsētu plānu, no kuriem ar zinātnisko metožu palīdzību var konstatēt dokumentos minēto objektu atrašanās vietu vidē un, salīdzinot dažādu laiku plānus savā starpā, izdarīt secinājumus par pilsētas infrastruktūras attīstības posmiem. Pētījuma aktualitāti nosaka pētījumu trūkums par Rēzeknes pilsētas būvēsturi. Iegūtās zināšanas varēs tikt izmantotas pilsētas vēstures materiālu sagatavošanā, pilsētplānošanā un projektēšanā, vēstures un arhitektūras pieminekļu aizsardzībā un novadpētniecības attīstībā, un tūrisma maršrutu veidošanā.

Pētījuma objekts ir 18./19. gs. mijas Rēzeknes pilsētas plāni, priekšmets – Rēzeknes pilsētas plānošanas un apbūves attīstība 18./19. gs. mijā, bet pētījuma mērķis ir noskaidrot pilsētas attīstības pirmā posma gaitu, un tā sasniegšanai izvirzīti divi uzdevumi: noteikt 1778. gadā apstiprinātā Rēzeknes plāna kopiju nozīmi no vēstures avotpētniecības viedokļa un rekonstruēt Rēzeknes pilsētbūvniecības gaitu 18./19. gs. mijā un no tās līdz mūsdienām saglabājušos elementus.

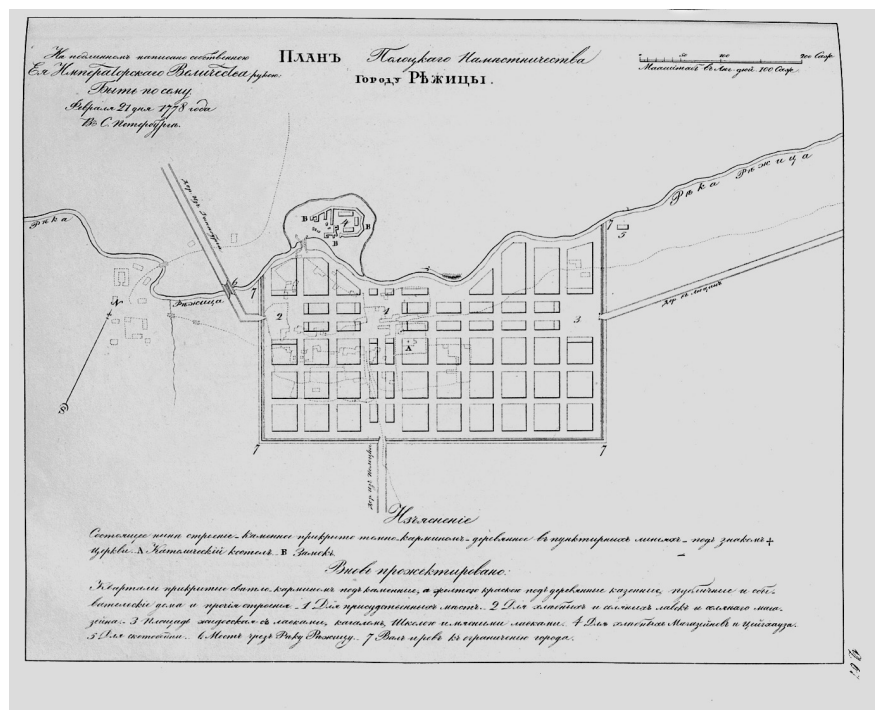
Pētījuma pamatu veido trīs dokumenti, kuri uzskatāmi par Rēzeknes 1778. gada plāna kopijām un/vai demonstrē plāna ieviešanas rezultātus: 1839. gadā izdotajā rasējumā un zīmējumu grāmatā “Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii [...]” (turpmāk: PSZ) iespīestā ģenerālplāna kopija (PSZ 1839, 274); ģenerālplāna kopijas foto reprodukcija bez datējuma un norādes uz izcelsmes vietu. Šī reprodukcija atrodas Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu krājuma (turpmāk – LNB) B. Brežgo fondā esošajā manuskriptā (LNB, RX3–9–1, 292); Krievijas Valsts vēstures arhīvā (turpmāk – KVVA) atrodamais nedatētais Rēzeknes plāns (KVVA, 1293–166. Vitebskaja gub.–36, 1).

18./19. GS. MIJĀ TAPUŠIE RĒZEKNES PLĀNI

Lai arī 1778. gadā apstiprinātā Rēzeknes ģenerālplāna oriģināla atrašanās vieta pētniekiem nav zināma, priekšstatu par to var sniegt ģenerālplāna

kopijas un pilsētas plāni, kuri ir radīti aptuveni laika posmā no 1780. līdz 1818. gadam. Hronoloģiski jaunākā un vienīgā droši datējamā plāna kopija ir iespiesta PSZ 1839. gadā (turpmāk: ģenerālplāna kopija) (PSZ 1839, 274). Domājams, ka kopija ir nozīmēta no oriģinālā plāna, taču tā nesatur krāsu kodējumu un topogrāfiju (1. att.),¹ ko, kā var secināt no eksplikācijas teksta, ir saturējis oriģināls. Šis plāns var kalpot par oriģinālā plāna etalonu un gan palīdz hronoloģiski ierindot pārējos dokumentus, gan sniedz priekšstatu par sākotnējā ģenerālplāna saturu. Salīdzinot ģenerālplānu ar situāciju vidē un arī ar citu pilsētu plāniem, ir redzams, ka topogrāfiskā uzmērīšana pirms ģenerālplānu izstrādes tikusi veikta pavirši un steigā un demonstrē ne tikai neprecīzu topogrāfiju (Savel'ev 2002, 17) un mērogu, bet pat ačgārnū orientāciju. Rēzeknes ģenerālplāna kopijās mēroga atšķirība pret situāciju dabā ir vidēji 1: 0,77. Eksplikācijā nosaukti galvenie pastāvošās apbūves objekti un plānotās struktūras.

LNB atrodamajā Boļeslava Brežgo (1887–1957) npublicētajā manuskriptā par Latgales pilsētu vēsturi ir ievietota labas kvalitātes 12 × 15 cm formāta ģenerālplāna kopijas reprodukcija (turpmāk – Brežgo plāns) (LNB, RX3–9–1, 292), kura satur informāciju par vairākām jaunuzceltām ēkām,

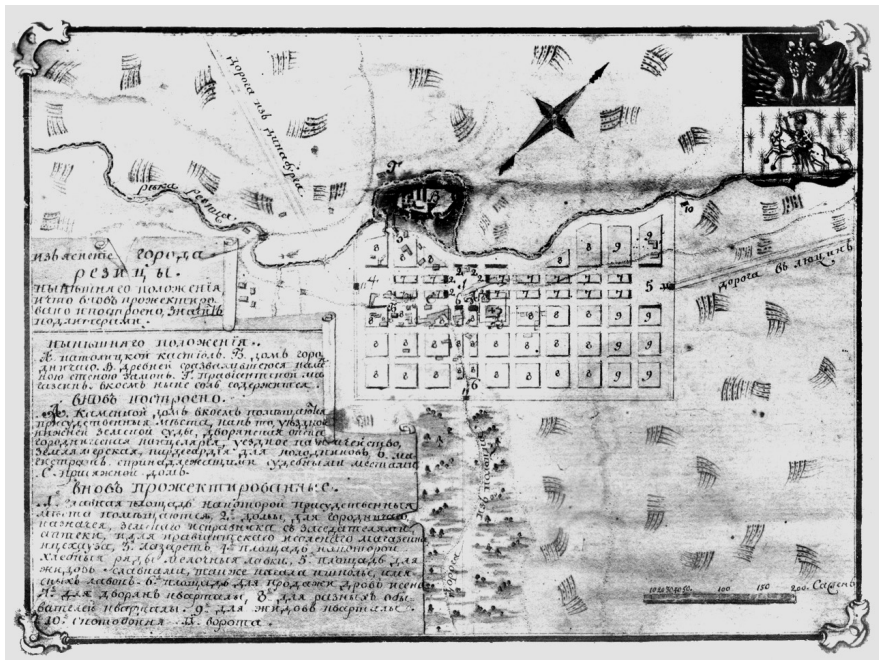

1. attēls. 1778. gadā apstiprinātā Rēzeknes ģenerālplāna kopija (PSZ 1839, 274)
Figure 1. Copy of the Rēzekne Plan approved in 1778 (PSZ 1839, 274)

turklāt satur Rēzeknes ģerboni (2. att.), kurš ir apstiprināts 1781. gadā (PSZ 1830c, 271, 272). Eksplikācijā uzskaitīti objekti, kuri bija pilsētā pirms plāna ieviešanas (baznīca un pilsdrupas), jaunuzceltie objekti kopš plāna apstiprināšanas un objekti, kuru būvniecība vai ierīkošana plānota nākotnē.

Viens no plāniem (KVVA, 1293–166–Vitebskaja gub.–36) glabājas KVVA Sanktpēterburgā (turpmāk – mērnieku plāns) un satur gan Vitebskas guberņas, gan Rēzeknes apriņķa mērnieku parakstus. Plāns ir tapis laika posmā starp 1802. un 1818. gadu, bet, domājams, ka tas noticis tuvāk gadsimta pirmajai desmitgadei un ievērojami atšķiras no ģenerālplāna kopijām. Mērnieku plāna īpatnība ir tā relatīvi precīzā orientācija un mērogs. No plāna ir redzams, ka pilsētas attīstības gaitā ir notikusi atteikšanās no striktas sekošanas ģenerālplānam, kā arī ir ņemta vērā gan vietas topogrāfija, gan sociālekonomiskā situācija (3. att.). Eksplikācija satur ziņas tikai par vidē pastāvošajiem objektiem.

Rēzeknes pilsētas plāns atbilst apgaismības laikmeta prasībām un demonstrē pilsētu kā striktu struktūru, mehānismu vai organismu (Kostof 1991, 52), taču ignorē ne tikai cilvēku vajadzības un tradīcijas, bet pat reljefu, demonstrējot no realitātes atraudu ideālu.

2. attēls. 18. gs. beigās radīta Rēzeknes ģenerālplāna kopija, kurā demonstrēta arī apbūves situācija (LNB, RX3–9–1, 292)

Figure 2. Copy of the Rēzekne Plan from the late 18th century showing the contemporary situation (LNB, RX3–9–1, 292)

Visi apskatāmie plāni ir uztverami kā patstāvīgi dokumenti, un katrs no tiem satur atšķirīgu un vērtīgu informāciju, kas ļauj izdarīt secinājumus par Rēzeknes pilsētas attīstību 18./19. gs. mijā. Lai arī visi plāni līdz šim ir atradušies zinātniskajā apritē, pētnieki tos nav salīdzinājuši savā starpā un lielākoties tos izmantojuši tikai kā ilustratīvu materiālu jeb pilsētas vēsturisko robežu noteikšanai. Analizējot atšķirības plānos, ir iespējams konstatēt realizētos un nerealizētos projekta elementus, izdarīt secinājumus par neveiksmju cēloņiem un to, cik lielu ietekmi uz Rēzeknes vecpilsētu ir atstājis Katrīnas II plāns.

3. attēls. Plāns, kurš demonstrē Rēzeknes pilsētas attīstības stāvokli 19. gs. sākumā (CVVA, 1293–166–Vitebskaja gub.–36)

Figure 3. Plan of the envisaged development of Rēzekne at the beginning of the 19th century (CVVA, 1293–166–Vitebskaja gub.–36)

RĒZEKNES PILSĒTBŪVNICĪBAS GAITA 18./19. GS. MIJĀ PĒC KARTOGRĀFISKAJIEM AVOTIEM

Rēzeknes pilsētas ģenerālplāna kopijās ir iezīmēts ceļu tīkls un apbūve līdz regulārā plānojuma ieviešanai, kas demonstrē viduslaikiem tipiskas apdzīvotas vietas ainavu, kur noteicošā loma ir nevis ielai, bet ēkām. No miesta atiet ceļš uz Ludzu un divi maznozīmīgi ceļi, taču trūkst vecā lielceļa, kurš gājis gar Rēzeknes upes kreiso krastu uz rietumiem, aiz Rēzeknes kroņa muižas sadaloties Rīgas un Daugavpils lielceļā (Uškāns 2023, 80).

1778. gada plānā ielānoti lielceļi trīs virzienos – uz austrumiem (uz Ludzu), uz dienvidiem (uz Polocku) un uz ziemeļrietumiem (uz Daugavpili). Pēdējam ceļam nepamatoti jāšķērso Rēzeknes upe, un, ja šis ceļš patiešām būtu ticis izbūvēts, tam pēc nepilniem 100 metriem būtu vēlreiz jāšķērso upe pa regulāri applūstošu palieni.

Mērnieku plānā lielceļu savienojumi ir attēloti līdzīgi pašreizējām trasēm. Ceļu novietojums plānā atbilst apkārtnes reljefam. Ir redzams, ka dažu gadu desmitu laikā kopš ģenerālplāna apstiprināšanas ir notikusi ielu taisnošana, bet plānā redzamā ortogonalitāte ir ieviesta tikai nosacīti un ir zaudēta plānā paredzētā klasicisma simetrija.

Visos plānos ir redzams dambis, kurš ir uzbērts pāri Rēzeknes upei un kurš nodrošina pilskalna grāvja piepildīšanos ar ūdeni. Izstrādājot plānu, vacais cietoksnis acīmredzot vēl ticis uzskatīts par stratēģisku objektu. Tajā bija paredzēts ierīkot stratēģiskās rezerves – labības noliktavas un arsenālu, taču jau Brežgo plānā redzams, ka pilskalns savu nozīmi ir zaudējis un stratēģiskās noliktavas ir plānots ierīkot pilsētas laukumā.

Visos apskatāmajos plānos pilsētu ieskauj fiziska barjera, kura atkarībā no plāna apzīmēta kā valnis vai kanāls, taču vēl 1836. gadā Vitebskas guberņas mērnieks raksta, ka grāvis tā arī nav ticis izrakts (KVVA, 1287–8–252, 11b).

Rēzeknes pilsētas ģenerālplāns paredzēja pilsētu iedalīt 57 kvartālos. Brežgo plānā redzams ar numuriem apzīmēts kvartālu dalījums pa sociālajām grupām (muižnieki, sīkpilsoņi, ebreji), kas neparādās ne ģenerālplāna kopijā, nedz citu pilsētu plānos, tāpēc domājams, ka tas ir vēlāks papildinājums. Praksē šajā laikā šķiriskais dalījums vērojams arī citās Krievijas impērijas pilsētās, taču tas biežāk izskaidrojams ar to, ka ēkām centrālā laukuma un administrācijas ēku tuvumā bija jābūt reprezentablām un jāizceļas ar greznību un turību (Mzhel'skij 2017, 78).

Brežgo plānā muižnieku kvartāli izvietoti gar galveno ielu un ir relatīvi nelieli, aizņemot aptuveni 25×66 metrus katrs, t. i., tie ir pārāk mazi, lai tajos ierīkotu staļļus, ratnīcas un citas saimniecības ēkas. Turklāt muižnieku kvartāli iesniedzas ebreju rajonā un divi no tiem veido ebreju laukuma robežu. Kopā Brežgo plānā muižniekiem ir paredzēti 14 kvartāli, taču

1784. gadā Rēzeknē starp 1647 iedzīvotājiem nebija neviena muižnieka (Brežgo 1943, 148), bet vairāk par 70% bija ebreji, kuriem plānā ir atvēlēti tikai 8 kvartāli pilsētas austrumu daļā, kur tobrīd atradās purvs. Aiz muižnieku kvartāliem bija paredzēti 32 sīkpilsoņu kvartāli.

Izstrādājot regulāro plānojumu Krievijas impērijas apriņķa pilsētām, projektētāji parasti pēc iespējas tiecās saglabāt apdzīvotās vietas galvenās dominantes un funkcionālo plānojumu, kā arī galveno tirgus laukumu (Mzhel'skij 2017, 52). Pie katriem pilsētas vārtiem bija paredzēts tirgus laukums, bet perimetriāli centrālajam laukumam bija paredzēts izbūvēt administrācijas ēkas. 1778. gada Rēzeknes plānā centrālais laukums ieplānots pie baznīcas, vietā, kur tirgus varētu būt bijis arī iepriekš. No plānā iezīmētajām būvēm ir paredzēts saglabāt tikai katoļu baznīcu un pilsdrupas.

Uz ziemeļiem no katoļu baznīcas ģenerālplāna kopijās ir redzama kapela. Mērnieku plānā kapelas vietā parādās krogi un pirmoreiz ir iezīmēta kapsēta ar kapliču pilsētas ziemeļaustrumu stūrī (šodien – Vecie kapi). Kapsēta šajā vietā atradusies jau izsenis, jo ar 1772. gada rīkojumu mirušo apbedīšana pilsētas teritorijā ir aizliegta (PSZ 1830a, Nr. 13 927, 691). No ģenerālplāna kopijām redzams, ka šajā teritorijā bija paredzēts izvietot dzīvojamos kvartālus, acīmredzot bija plānota kapsētas iznīcināšana.

Mērnieku plānā pirmoreiz redzamas arī ūdensdzirnavas, taču, lai arī ar pārrāvumiem, tās aptuveni šajā vietā atradušās jau vismaz kopš 16. gs. Viena dzirnakmens dzirnavas ir minētas 1590. un 1599. gadā. 1712. gadā esot iesāktas būvēt dzirnavas, bet neesot pabeigtas (Škutāns 1972, 288, 330, 354). 1765. gadā darbojās dzirnavas ar diviem dzirnakmeņiem (Dovgjallo 1903, 92). Dzirnavas malušas dažādām muižas vai plebānijas vajadzībām.

No mērnieku plāna ir redzams, ka regulārā plāna ieviešana Rēzeknē notikusi, galvenokārt taisnojot ielas un ceļot valsts kancelejas ēkas, maģistrāta un domes, piesēdētāju, pasta ekspedīcijas, nabagmājas ēkas un pilsētas tirgus bodes. To būvniecība notikusi no valsts vai pilsētas līdzekļiem (Belov 2018, 32).

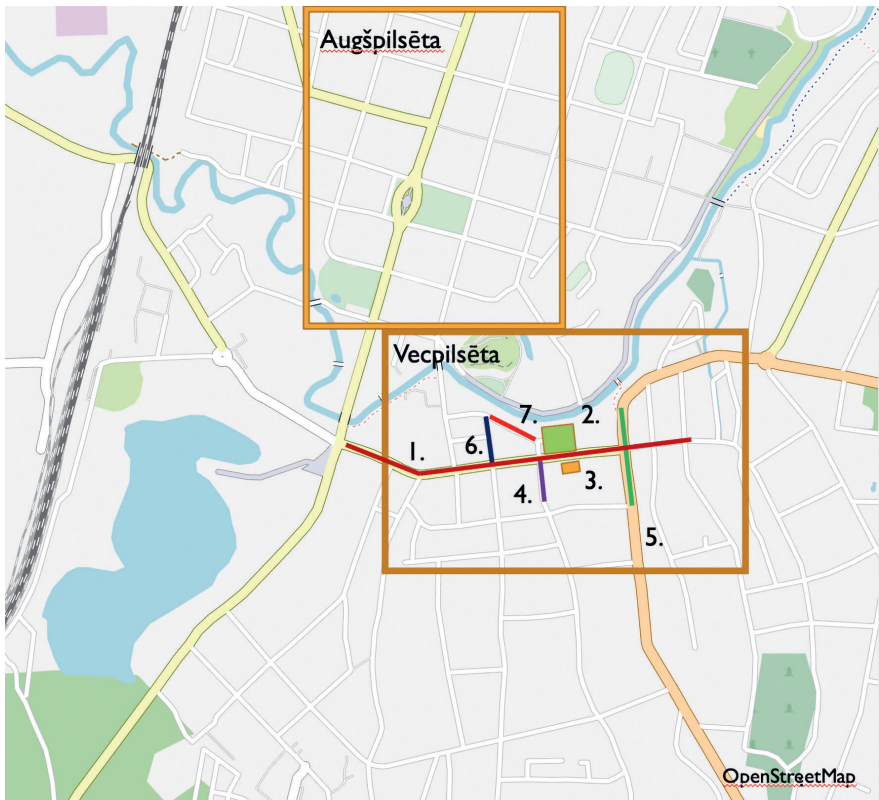
Ebreju lūgšanu nams un kagals sākotnēji bija paredzēti ebreju laukumā pilsētas austrumu daļā, bet 19. gs. sākuma mērnieku plānā austrumu daļas kvartāli tika reducēti, bet nams, kurā atrodas ebreju lūgšanu nams un kagals, uzbūvēts centrālajā laukumā.

Plānoto četru laukumu vietā 19. gs. sākumā ir izveidoti divi. Bez centrālā laukuma bija neliels laukums pilsētas rietumu daļā, kurā atradās veca valsts labības un sāls noliktava, kas sākotnēji (ģenerālplāna kopijā) bija plānota pilskalnā, bet vēlāk (Brežgo plānā) – centrālajā laukumā. Vietā pie Rēzeknes upes, kur Brežgo plānā bija plānota lazarete, mērnieku plānā ir iezīmēta ebrejam piederoša publiskā pirts (eksplikācijā: *Torgovaja jevreiskaja banja*). Mērnieku plānā Rēzeknes pilsētas teritorijā ir iezīmēts tikai viens

kvartāls ar apbūvi, kura tapusi pirms regulārā plāna, taču ir pamats uzskatīt, ka tas neatbilda patiesībai un vecās apbūves ir bijis ievērojami vairāk.

Katrinai II apstiprinātie pilsētu plāni pilnībā tikuši realizēti reti, un tam bija vesela virkne iemeslu. Ņemot vērā neprecīzo topogrāfiju un reljefa īpatnību ignorēšanu plānos, plānu realizēšana bez nopietnas pielāgošanas bija praktiski neiespējama. Par to, ka 1778. gada Rēzeknes plāns nav bijis realizējams, raksta arī 1836. gada ģenerālplāna autors Antons Mazalovskis (KVVA, 1287–8–252, 11b).

Taču ir jāņem vērā arī sociālais faktors. Dzīvojamā apbūve, kura neatbilda regulārajam plānam, t. i., praktiski visa, bija jānojauc. Iedzīvotājiem bija jāierāda jauni gruntsgabali, kur tiem par pašu līdzekļiem bija jāceļ

4. attēls. Rēzeknes plāns ar iezīmētām Augšpilsētas un Vecpilsētas daļām un tajā iezīmētām vietām, kuras atbilst Katrinai II apstiprinātajam plānam (OpenStreetMap)

Figure 4. Rēzekne plan with marked Upper Town and Old Town parts and marked areas that correspond to the plan approved by Catherine II (OpenStreetMap)

māja pēc apstiprinātas fasādes un jāierīko jauna saimniecība (Mihajlenko 2010, 17). Vairums iedzīvotāju Rēzeknē bija trūcīgi, un tiem trūka līdzekļu jaunas mājas būvēšanai, nemaz nerunājot par celtniecības prasību ievērošanu.

Izstrādājot ģenerālplānu, vēl 1945. gadā arhitekts Nikolajs Voronovs rakstīja par Rēzeknes vecpilsētu, ka tā “[..] joprojām sastāv no šauru, liku ieliņu un strupceļu tīkla ar haotiski saceltām nelielām, uz šo brīdi praktiski pilnībā iznīcinātām mājiņām” (LgKM, 14525 1945, 9). Tikai 20. gadsimtā vecpilsētas ielas nedaudz iztaisnoja un likvidēja daļu šķērsielu un strupceļu.

Salīdzinot Rēzeknes plānu ar pašreizējo ielu tīklu un apbūvi, redzams, ka līdz mūsdienām ir saglabājusies Rēzeknes vecpilsētas galvenā iela (pašlaik – Latgales iela) un vairāku no tās perpendikulāri atejošo ielu sākumposmi (pašreiz – Bukmuižas, Ludzas, K. Barona, Krāslavas un Liepājas ielas posmi) (4. att.). Lai arī daudzkārt pārbūvēts, taču centrālais laukums (tagad – Rēzeknes Centrāltirgus) atrodas vietā, kurā tas varētu būt atradies arī pirms regulārā plāna ieviešanas centieniem (4. att., Nr. 2). No apskatītājā laika posmā būvētajām ēkām, šķiet, ka vienīgais nams, kas ir saglabājies līdz mūsdienām, ir 1780. gadā uzceltais valsts kancelejas mūra nams (Nikonov 2000, 144), kurš ir redzams Brežģo un mērnieku plānos (4. att., Nr. 3).

SECINĀJUMI

Darba gaitā konstatēts, ka visi apskatītie plāni ir vērtīgi vēstures dokumenti, kuri raksturo pilsētībūvniecību 18./19. gs. mijā. Lai arī līdz šim tie ir atradušies zinātniskajā aprītē, pētnieki tos nav nedz analizējuši, nedz salīdzinājuši savā starpā. Lielākoties plānu reprodukcijas noderējušas ilustrācijai vai Rēzeknes vecpilsētas robežu noteikšanai. Katra apskatītā kopija satur atšķirīgu informāciju, kura ļauj rekonstruēt pilsētas tapšanas gaitu un sarežģījumus. Plāna projekts bija ideologizēts un ignorēja pastāvošo reljefu. Atbilstoši plānam tika uzbūvēta tikai daļa ēku. Tās tapa par valsts un pilsētas līdzekļiem, – valsts kancelejas, maģistrāta un domes ēkas, piesēdētāju nams, pasta ekspedīcija, nabagmāja un pilsētas tirgus bodes.

Plāna ietelmē ir tapusi un līdz mūsdienām saglabājusies Rēzeknes vecpilsētas galvenā iela un vairāku no tās perpendikulāri atejošo ielu sākumposmi. Centrālā laukuma vietā mūsdienās atrodas Rēzeknes Centrāltirgus, taču tirgus šeit varētu būt atradies arī līdz regulārā plānojuma ieviešanai. Ir pamats uzskatīt, ka vienīgā ēka, kas saglabājusies kopš 18. gs., ir valsts kancelejas nams, kurā pašlaik izvietojusies Rēzeknes Katoļu vidusskola.

Referātā tika apskatīti tikai Rēzeknes 1778. gada plāna atšķirīgi atspoguļojumi, taču pētījumu var ievērojami paplašināt arī ar citiem pilsētas

plāniem, kuri ļauj izprast, kā pilsētas veidošanās aizsākusies 18. gs. beigās, turpinājās 19. gs. un pēc tam arī 20. gs.

Šāda veida pētījumi sniedz priekšstatu par pilsētu veidošanās vēsturi, un bez vēsturniekiem un novadpētniekiem tos var izmantot arī pašvaldības iestādes, nosakot aizsardzības zonas, veicot labiekārtošanu un atbilstošas infrastruktūras iekārtošanu. Tūrisma sektorā strādājošie var veidot tematiskas ekskursijas un stāstīt gan pilsētniekiem, gan pilsētas viesiem par pilsētas tapšanas vēsturi. Bet vēstures popularizētāji var veicināt lokālpatriotisma veidošanos vietējos iedzīvotājos.

SAĪSINĀJUMI

KVVA – Krievijas Valsts vēstures arhīvs

LgKM – Latgales Kultūrvēstures muzejs

LNB – Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu krājums

PSZ – Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii [..]

IZMANTOTO AVOTU UN LITERĀTŪRAS SARAKSTS

AVOTI

- B. Brežgo fonds. *Latgales pilsētu vēsture – apcerējums, pirmraksts, uzmetums*. Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu krājums (turpmāk – LNB), RX3–9–1.
- Dovgjallo, D., 1903. *Istoriko-juridicheskie materialy izvlechenye iz aktovyh knig gubernij Mogilevskoj i Vitebskoj [..]*. Vyp. 31. Vitebsk: Gubernskaja Tipografija.
- Par Režīcas pilsētas plānu [krievu val.], 16.02.1835. Krievijas Valsts vēstures arhīvs (Sanktpēterburga, turpmāk – KVVA), 1287–8–252, 11.b lp.
- Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii [..]*, 1830a (turpmāk – PSZ). Sobranie pervoe. Tom 19. Sanktpeterburg: V Tipografii II Otdelenija Sobstvennoj E. I. V. Kanceljarii.
- PSZ, 1830b. Sobranje pervoe. T. 20. Sanktpeterburh: V Typohrafyy II Otdelenyya Sobstvennoj E. Y. V. Kanceljaryy.
- PSZ, 1830c. Sobranje pervoe. T. 21. Sanktpeterburh: V Typohrafyy II Otdelenyya Sobstvennoj E. Y. V. Kanceljaryy.
- PSZ, 1839. Sobranie pervoe. Kniga chertezhej i risunkov (Plany gorodov). Sanktpeterburg: V Tipografii II Otdelenija Sobstvennoj E. I. V. Kanceljarii.
- Režīcas pilsētas ģeometriskais plāns ar publisko ēku uzskaitījumu [krievu val.], [b. d.]. CVVA, 1293–166–Vitebskas gub.–36, 1. lp.
- Škutāns, S., 1972. Documenta historiam Livoniae australis illustrantia. Dokumenti, kas atsateic uz Latgolas vēsturi. *Acta Latgalica*, 4. Mīnhene: P/s Latgaļu izdevniecība.
- Voronov, N., Vikmanis, K., 1945. *Pojasnitel'naja zapiska k sheme general'nogo projekta planirovki g. Rezekne*. Rīga: Respublikanskie Arhitekturno-planirovochnye masterskie upravlenija po delam Arhitektury pri SPK LSSR. Latgales Kultūrvēstures muzejs (turpmāk – LgKM), 14525.

LITERATŪRA

- Apinis, K., 1931. *Latvijas pilsētu vēsture*. Rīga: A. Gulbis.
- Belov, A. V., 2018. Reforma goroda Ekateriny II: zamysel, process realizacii i rezul'taty [..]. *Izvestija Samarskogo nauchnogo centra Rossijskoj akademii nauk*, t. 20, no. 3.
- Brežgo, B., 1939. Rēzeknes pilsētas teritorija XVI–XVIII g. s. *Latgales Vēstnesis*, 60, 3.
- Brežgo, B., 1943. *Latgolas inventari un generalmēreišonas zem'u aproksti 1695.–1784*. Daugavpils: V. Loča izdevniecība.
- Celik, Z., Favro, D., 1988. Methods of Urban History. *Journal of Architectural Education*, 41 (3), 4–9.
- Kostof, S., 1991. *The City Shaped. Urban Patterns and Meanings Through History*. Boston; Toronto; London: A Bulfinch Press Book Little, Brown and Company.
- Krastiņš, J., Strautmanis, I., Dripe, J., 1998. *Latvijas arhitektūra no senatnes līdz mūsdienām*. Rīga: Baltika, 83–84.
- Mihajlenko, T. G., 2010. *Istorija planirovki i zastrojki Kurska (konec XVIII – nachalo XIX vekov)*. Avtoreferat. Kursk: Kurskij gosudarstvennyj tehničeskij universitet.
- Mzhel'skij, V. M., 2017. *Arhitekturnaja sreda torgovyh ploshhadej uezdnyh gorodov Rossii konca XVIII – pervoj poloviny XIX vv.* Dissertacija. Barnaul: Altajskij gosudarstvennyj universitet.
- Nikonov, V., 2000. *Rezekne. Očerki istorii s drevnejših vremen do aprēja 1917 goda*. Rīga: Zinatne.
- Savel'ev, V. V., 2002. *Gradostroitel'naja reforma Ekateriny II: Formirovanie priemov "reguljarnogo" gradostroitel'stva i mehanizm ih osushhestvlenija [..]*. Avtoreferat. Sankt-Peterburg: Sankt-Peterburgskij gosudarstvennyj akademičeskij institut zhivopisi.
- Uškāns, A., 2023. *Satīkšmes ceļi Austrumlatgalē*. Manuskripts.
- Zlaugotnis, J., Ķiece, V., 1985. *Rēzeknes vēsturiskais centrs. Pirmsprojekta izpēte*. Rīga: Latvijas PSR Kultūras ministrijas Kultūras pieminekļu restaurēšanas un projektēšanas kantoris, LgKM 16089.
- Zolotareva, M. V., 2010. *Regulirovanie arhitekturno-stroitel'nogo processa v Rossii XVIII – nachala XX veka*. Avtoreferat. Sankt-Peterburg: SPbGASU.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

¹ Rakstā izmantotie attēli nav aizsargāti ar autortiesībām, un autors ir tiesīgs tos izmantot publikācijās.

COPIES OF THE 1778 RĒZEKNE GENERAL PLAN AS A SOURCE FOR THE HISTORY OF URBAN PLANNING

ANDRIS UŠKĀNS

MSc (Eng.), student of the master's programme in history at Daugavpils University

E-mail: info@rositten.lv

ABSTRACT

In 1778, plans were approved for three modern cities of Latgale: Daugavpils, Ludza, and Rēzekne. The location of the original Rēzekne (Režica) plan is unknown, but copies of it are available to researchers, having been created at different times, and they contain a plan of the situation in addition to the project. The purpose of the study is to draw conclusions about the course of the first stage of the city's development. By comparing the plans, conclusions were formulated about the approximate course of the creation of Rēzekne city houses and street network in the 18th/19th centuries. Today, the central street of the Old Town and the initial stages of some of its outgoing streets approximately correspond to the 1778 plan, but regular planning continued in the following stages of the city's formation.

Keywords: Rēzekne, city plan, urban history, urban planning, Russian Empire, orthogonal plan.

Summary

In 1778, a plan for Rēzekne was approved. The location of the original plan is unknown, but the copies of it, created at different times, are available to researchers. These copies show not only the project plan, but also the current situation at the time of their creation. The purpose of this study is to draw conclusions about the course of the city's development in its first phase. The study found that the available copies of the general plan, although they had been known to scientific community, had not been examined separately or compared to each other. However, each of the examined copies contains different information that enables reconstruction of the course of the city's creation and observing the difficulties that are not mentioned in written sources. It can be concluded that the possible reasons why the general plan was not fully implemented were mainly due to the fact that it was poorly designed, completely ignored the topography, had a wrong scale and even orientation. It is also necessary to take into account the social aspect, – the inhabitants were too poor to realize the reconstruction of the city with their own means. As a result, only the buildings that

were built with state and city funds have materialised – the buildings of the state chancellery, the magistrate and the city council, the post station, the poorhouse, and the city market stalls. Of all of the above, the main street of the old town, today – Latgales iela, the beginnings of several of its perpendicular streets, and the central market square survive to the present day. It seems that the only building that has survived from the 18th century, is the brick building of the state chancellery, built around 1780.